

Motiejaus Valančiaus Psalmyno vertimo ypatumai muzikos sąvokų aspektu

Kamilė Rupeikaitė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: kamile_r@yahoo.com

Jei protestantų vertėjai Senąjį Testamentą į lietuvių kalbą išvertė XVI a. pab. (Jono Bretkūno viso Šventojo Rašto vertimas iš vokiškosios Martino Lutherio Biblijos), tai katalikų vertėjai to darbo ėmėsi tik XIX a. II pusėje. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius buvo pirmasis vertėjas, atkreipęs katalikų dėmesį į Senąjį Testamentą ir išvertęs žinomiausią jo knygą – Psalmyną. Tad šis vertimas istoriškai svarbus ir katalikiškosios Šventojo Rašto interpretacijos Lietuvoje aspektu.

Įvairiose Senojo Testamento knygose, taip pat ir Psalmynė, gausiai minima muzikos sąvokų, muzikos instrumentų pavadinimų, tačiau jų lietuviškos interpretacijos iki šiol nebuvo sulaukusios mokslininkų dėmesio. Šiuo straipsniu autorė tęsia prieš keletą metų jos pradėtą lietuviškų muzikinių atitikmenų santykio su originalais tyrimą, šį kartą didžiausią dėmesį skirdama būtent Valančiaus Psalmyno vertimo ypatumams. Straipsnyje, apžvelgus lietuviškų Šventojo Rašto vertimų raidą, tiriamos bibliinių muzikos sąvokų interpretavimo Valančiaus verstame Psalmynė tendencijos. Valančiaus Psalmyno vertimo (abiejų variantų – neeiluoto ir eiluoto) saviti ir bendrieji bruožai įvertinami muzikinės terminijos aspektu ir atsižvelgiant į pačių bibliinių muzikos instrumentų semantiką, gretinant instrumentus, minimus originalo tekste ir vertėjo pasirinktame šaltinyje – Vulgatoje. Šis tyrimas kitų lietuviškųjų vertimų kontekste padeda identifikuoti Valančiaus Psalmyno vertimą, kaip mūsų krašto muzikos terminijai svarbų rašytinį šaltinį, ir kaip vieną spalvingiausių lietuviškųjų Psalmyno interpretacijų.

RAKTAŽODŽIAI: Šventasis Raštas, vertimas, Motiejus Valančius, Psalmynas, muzikos instrumentai

XVI a. Europoje įsigalėjus reformacijai, suaktyvėjo Šventojo Rašto¹ vertimai į gimtąsias kalbas, stipriai paveikę įvairių kraštų kalbų, literatūros, įvairių mokslo disciplinų terminijos raidą, tautinės savimonės ugdymą. Lietuvoje ilgainiui susiformavo dvi Biblijos vertimo tradicijos – katalikiškoji ir protestantiškoji. Pastaroji Reformacijos metais aktyviai kilo Mažojoje Lietuvoje. Karaliaučiaus evangelikų liuteronų pamokslininkas, Labguvos klebonas Bretkūnas pirmasis išvertė visą Bibliją į lietuvių kalbą (1590) Martino Lutherio vokiškojo vertimo pagrindu, greta turėdamas ir hebrajiškąjį, graikiškąjį bei lotyniškąjį tekstą. Remiantis šiuo vertimu, 1735 m. išleista pirmoji pilna lietuviška Biblija (vadinamoji „Kvanto Biblija“).

Protestantiškoji ir katalikiškoji vertimų tradicijos tarpusavyje konkuruodavo, ypač nuo XIX a., pagausėjęs ir katalikų rengiamiems vertimams, tuo skatindamos aktyvesnę Biblijos vertimų ir leidybos raidą. XX a. I pusės straipsniuose, skirtuose lietuviškajai Šventojo Rašto vertimų istorijai, neretai pasitaiko kritikos parengtų vertimų kalbos ir tikslumo atžvilgiu, tačiau prieinama išvados, kad skirtingi lietuviškieji vertimai yra

1 Turima omenyje ir Senasis, ir Naujasis Testamentai.

naudingi gyvam Šventojo Rašto pažinimui². Sprendžiant iš XX a. I pusės straipsnių, katalikai nesinaudojo protestantų versta Biblija. Lietuvos protestantai kritikavo katalikus dėl to, jog šie remiasi Vulgata – šv. Jeronimo Šventojo Rašto vertimu į lotynų kalbą IV a., ar jos vertimais į lenkų kalbą bei didelę reikšmę skiria komentarams, mat protestantiškoje tradicijoje tekstas dažniausiai pateikiamas be aiškinimų paliekant skaitantiesiems individualaus santykio su tekstu galimybę. Apžvelgdami ir katalikų, ir protestantų įnašą verčiant Šventąjį Raštą, dvasininkai ir kalbininkai pažymėdavo tinkamos lietuviškos terminologijos stoką, svetimybų gausą, nepaisymą savo kalbos dvasios³.

Lietuviškųjų Biblijos – ir Senojo, ir Naujojo Testamentų – vertimų istorinis tyrimas gana problemiškas, kadangi nuoseklią vertimų raidą stabdė religinės politikos ypatumai, dalis vertimų nebuvo spausdinama. Dauguma vertimų, ypač katalikiškų, buvo skirti ne visai Biblijai, o tik atskiroms, populiariausioms jos dalims – Evangelijoms, Naujajam Testamentui ar Psalmynui. Svarbiausius Šventojo Rašto ir jo dalių lietuviškus vertimus pagal tradicijas, šaltinį ir laikmetį galima sugrupuoti į šias kategorijas:

- protestantiškieji XVI a. pab. – XVIII a. vertimai iš Lutherio vokiškosios Biblijos⁴;
- katalikiškieji XVII a. pr. – XX a. vertimai iš Vulgatos ir / arba lenkiškojo Jakubo Wujeko vertimo⁵;
- protestantiškieji visos Biblijos vertimai, parengti XX a. II pusėje išeivijoje (JAV) Liudviko Rėzos ir Frydricho Kuršaičio redaguotos Jono Jokūbo Kvanto Biblijos pagrindu⁶;
- XX a. II pusės katalikų ir protestantų vertimai iš originalo kalbų⁷.

Taigi, Lietuvoje susiformavusios politinės bei kalbinės situacijos specifika atsispindi ir Biblijos vertimuose į lietuvių kalbą. Katalikai Šventąjį Raštą ar jo dalis vertė iš lotyniškosios Vulgatos, pasitelkdami ir lenkiškus vertimus (ypač Wujeko), o protestantai – iš vokiškosios Lutherio Biblijos. Kaip matome, iš originalo kalbų Šventasis Raštas į lietuvių kalbą išverstas labai vėlai – tik XX a. pab.

Katalikiškoji Biblijos vertimų tradicija, skirtingai nuo protestantiškosios, kuriai buvo svarbu turėti į gimtąją kalbą išverstą visą Šventąjį Raštą, prasidėjo palaipsniui nuo žodinių Evangelijų fragmentų vertimų. 1647 m. Vilniuje buvo pirmą kartą išleistas kunigo jėzuito Jono Jaknavičiaus (1589–1668) parengtos Evangelijos lenkų ir lietuvių kalbomis *Ewangelię polskie y litewskie*, vėliau, iki XIX a. pab., pakartotinai

2 Analizuodami lietuviškuosius Biblijos vertimus, dvasininkai persakydavo vieni kitų mintis: A. Jakšto straipsnyje (1933) panaudota Raitelaičių Jono rašinio (1912) medžiaga, V. Padolskio (1940) straipsnyje remiamasi A. Jakšto teiginiais.

3 Padolskis 1940: 7.

4 J. Bretkūno, Kvanto Biblija ir jos vėlesnės redakcijos, S. Bitnerio Naujasis Testamentas, P. Ruigio parengtas Naujasis Testamentas, B. Chylinskio Biblija, išversta remiantis olandų Statenbijbel.

5 J. Jaknavičiaus Evangelijos, M. Valančiaus Psalmynas, J. A. Giedraičio Naujasis Testamentas, A. Baranausko Senasis Testamentas, J. Skvirecko visas Šventasis Raštas, A. Liesio Psalmynas.

6 A. Vėliaus, K. Burbulio vertimai.

7 Č. Kavaliausko Naujasis Testamentas, D. Valenčio, S. Gedos Psalmynai, A. Rubšio Senasis Testamentas ir A. Jurėno visas Šventasis Raštas.

leistos apie 50 kartų. XIX a. pr., 1816 m., sulaukta pirmojo katalikų parengto viso Naujojo Testamento vertimo. Tai buvo žemaičių vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio (1754–1838) *Naujas Istatymas Jezaus Christaus, Wieszpaties musu*. Vyskupas Giedraitis, rėmėsis lenkiškuoju Wujeko vertimu, sulaukė kritikos dėl pernelyg „vergiško juo sekimo“⁸.

Senojo Testamento vertimo lietuviai katalikai, skirtingai nuo lietuvių protestantų, ėmėsi vėlai – tik XIX a. II pusėje. Pirmasis, atkreipęs katalikų dėmesį į Senąjį Testamentą, bent jau į jo dalį – Psalmyną, buvo rašytojas, žemaičių vyskupas Valančius (1801–1875). Jis iš lotynų kalbos išvertė ir 1869 m. Tilžėje, kai lietuviams jau buvo uždrausta spauda, išleido visas 150 psalmių⁹, išsiskiriančių sodria žemaitiška kalba: pratarinėje vertėjas pažymi, jog „Lig šiolei nebuvo visų pasalmių žemaitiškai išguldytų“¹⁰. Vyskupavęs sudėtingu lietuvių tautai metu, jis siekė žadinti ir palaikyti lietuvių, o jo Psalmyno vertimas svarbus ne vien kalbos raidai ir puoselėjimui, bet ir apskritai Šventojo Rašto vertimų į lietuvių kalbą istorijai. Valančius ne tik yra pirmasis katalikiškosios tradicijos viso Psalmyno vertėjas Lietuvoje, bet ir pirmasis vėliau visas psalmes lietuviškai sueilavęs kaip „kantičkas“ ir išleidęs 1872 m. Tilžėje (vėlgi, nurodoma Zavadzkių spaustuvė Vilniuje, 1863 m.). Šis eiliuotas Psalmynas pradėjo Psalmių knygų poetinių interpretacijų lietuviškąją istoriją, kurią jau vėliau, XX a. II pusėje, pratęsė trys vertimai – Antano Liesio (1973), Dominyko Valenčio (1997), Sigito Gedos (1997). Poetiniams Psalmyno vertimams būdinga didesnė interpretacijos laisvė išsaugant kalbos koloritą ir esmines teksto idėjas.

Valančiaus atlikto darbo vertinimas laikui bėgant kito. Antai prieš šimtmetį Raitelaičių Jono rašytuose Valančiaus Psalmyno komentaruose (1912) pažymima polonizmų gausa¹¹. 1933 m. išspausdintame kunigo A. Jakšto straipsnyje, skirtame katalikiškiems Šventojo Rašto vertimams į lietuvių kalbą, teigiama, kad Valančius vertė žodis į žodį pagal Vulgatos tekstą, o kur Vulgatos tekstas buvo visai nesuprantamas, vertėjas įbrukdavo vieną kitą žodį kursyvu, padedantį originalo tekstą geriau suvokti¹². Beje, Jakštas kritikos nepagailėjo ir vėliau amžių sandūroje pasirodžiusiam vyskupo Antano Baranausko Senojo Testamento vertimui (išversta 1901–1902 m. iš Vulgatos bei lenkiškosios Wujeko Biblijos), Baranausko darbą pavadindamas „nenusisekusiu“, o nesėkmę kildindamas iš vyskupo pasirinktos darbo metodikos: esą verčiant Bibliją Baranauskui rūpėjo ne atskleisti tikrąją teksto prasmę, o pažodžiui išversti Vulgatos tekstą. Kritikuojiama ir Baranausko vertimo gramatika dėl žodžių „sustatinėjimo pagal lotynišką tvarką“ bei tarša pasenusiais polonizmais, prieinančiais išvados, kad

8 Jakštas 1933: 10.

9 Veikalo pradžioje nurodoma vieta ir data – Vilniuje 1864 m. – yra kontrafakcija žandarams apgauti (žr. Padolskis 1940: 4).

10 Valančius 2011: 27.

11 Raitelaičių Jonas 1912: 255.

12 Jakštas 1933: 11.

Baranausko vertimas tiek moksliskumo, tiek lietuvių kalbos ir gramatikos atžvilgiu nepatenkina elementariausių kritikos reikalavimų¹³.

Iš šiandienos perspektyvos – ir Valančiaus Psalmynas, ir Baranausko Senojo Testamento vertimas, kaip ir kiti lietuviški Šventraščio ar jo dalių vertimai iki XX a., yra aktualūs lietuviškos terminijos raidai bei svarbūs kaip to laikotarpio lietuvių kalbos specifikos atspindžiai. 2011 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto išleistame Valančiaus Psalmyno vertime (išleista kaip Valančiaus Raštų IV tomas¹⁴) redakcinėse pastabose pažymima, kad „Psalmes M. Valančius eiliavo jų metrus taikydamas prie tuomet giedotų ir giesmynuose esamų giesmių gaidų. Jis rašė tradicines įvairaus ilgumo silabinių eilučių ir ketureilių arba penkiaeilėlių posmų giesmes, kartu siekdamas išlaikyti psalmių originalų svarbiausius minties motyvus bei raiškos realijas. Šiomis giesmėmis M. Valančius turtino lietuviškos religinės himnologijos repertuarą, kėlė jos intelektualinį lygmenį.“¹⁵ Vis dėlto eiliuotame Psalmyme Valančius, siekdamas Šventojo Rašto mintį suprantamai ir prieinamai perteikti lietuvių skaitytojui, labai atitolo nuo originalios minties, suteikdamas subtiliai, rafinuotai hebrajiškai poezijai atvirai krikščionišką atspalvį. Antai 97 psalmės¹⁶ 2 eilutėje vietoje žodžių „išganymas“ ir „teisingumas“ minimas Kristus:

*Apreiškė Viešpats Kristų ateisiant, * Pražūti dūšioms daugiau nebleisiant, * Visus pagonis Kristų pažinsiant * Ir kaipo Dievą savo garbinsiant*¹⁷.

Tendencija pritaikyti Šventojo Rašto tekstus krikščionių tikinčiųjų dvasiniams poreikiams vienu ar kitu aspektu ryški ir kituose lietuviškuose (tiek katalikiškuose, tiek protestantiškuose) vertimuose. Pvz., Bretkūno Biblijoje vyriausieji kunigai vadinami „plebonais“, Kvanto Biblijoje kunigai ir vyriausieji kunigai pavadinti „vyskupais“ ir „klebonais“; palaiminimas – „peržegnojimu“ (tokios sąvokos vartojamos ir vėlesniuose leidimuose); Jeruzalės Šventykla vadinama „Pono Dievo bažnyčia“; netgi XX a. II pusės Alfredo Vėliaus vertime sinagogai taip pat paliekamas „bažnyčios“ pavadinimas ir kt.

Psalmyme minimų muzikos instrumentų pavadinimų vertimo ypatumai

Visame Šventajame Rašte muzikos instrumentai ir muzikinės sąvokos yra itin svarbūs: nurodomi ne tik instrumentų pavadinimai, įvairios jų skambėjimo aplinkybės, Šventyklos giesmininkų ir instrumentininkų vardai, bet ir kai kurių

¹³ Jakštas 1933: 16.

¹⁴ Leidinyje pateikiami abu Psalmynai – neeiliuotas (*Visos psalmės Šv. Dovydo karaliaus*) ir eiliuotas (*Pasalmės arba giesmės Dovydo karaliaus ir pranašo*).

¹⁵ Valančius 2011: 692.

¹⁶ Straipsnyje, kaip ir M. Valančiaus Psalmyno vertime, laikomasi katalikų vertimams būdingos iš Vulgatos kilusios psalmių numeracijos, kuri nesutampa su judėjiškąja (pastaroji numeracija naudojama protestantiškuose vertimuose).

¹⁷ Vulgatoje ši eilutė skamba taip: „notum fecit Dominus salutare suum in conspectu gentium revelavit iustitiam suam“.

instrumentų skambesio ypatumai, jų gamybos medžiagos. Ypatingą reikšmę tarp Šventojo Rašto knygų turi Psalmynas (hebr. vadinamas *Tehilim* – šlovinimai), sudarytas iš 150 psalmių tekstų su tam tikromis muzikinėmis (ir ne tik) nuorodomis ir užrašytas apie 515 m. pr. Kr. Tai aukščiausio meistriškumo biblinės poezijos rinkinys ir kasdienės senovės hebrajų vokalinės-instrumentinės muzikos praktikos atspindys.

Psalmė – pagrindinis žydų religinės poezijos žanras, kuris nepaisant stiliaus ar formos giminingumo senovės Artimųjų Rytų poezijai yra unikalus individo ir garbinamo objekto santykiu, minties dinamiškumu. Prigijęs graikiškasis Psalmių knygos pavadinimas – *Psalmoi* – nusistovėjęs sulig Septuaginta (pirmuoju Senojo Testamento vertimu į graikų kalbą II a. pr. Kr.) reiškia, jog tekstai turėjo būti giedami pritariant styginiams instrumentams. Psalmynas užrašytas jau po Babilono tremties, VI a. pr. Kr., taigi, jis tikriausiai atspindėjo tų laikų Šventyklos giedojimo praktiką, nors tikėtina, kad dauguma psalmių žodinės tradicijos būdu atkeliavo iš karaliaus Dovydo laikų (X a. pr. Kr.). Nėra galutinai aišku, ar įvairaus turinio nuorodos prie Psalmių yra originalios, t. y. ar jos žymi tikrąją kūrinių autorystę ir kūrėjų pastabas, ar vėlesniais laikais buvo pridėtos redaktorių.

Nors ne visuomet akompanimentas buvo būtinas giedant psalmę, tokia graikiškojo pavadinimo semantika tikriausiai susiformavo dėl svarbiausių bibliinių, lyros tipo¹⁸ styginių instrumentų – *kinōro* ir *nevelio* – ypatingų prasmių Psalmių tekstuose. Bibliinių styginių charakterizavimas yra ganėtinai sudėtingas, mat jų liekanų archeologai iki šiol yra mažai radę, o Biblijoje neapibrėžiama nei jų forma, nei stygų skaičius. Kinoras per šimtmečius buvo įgavęs poetišką, tačiau tipologiškai klaidingą pavadinimą „Dovydo arfa“¹⁹. Remiantis rasta vaizdine medžiaga bei lyginamąja lingvistine analize, dauguma mokslininkų mano, jog kinoras buvo artimas egiptietiškajai bei vėlesnei graikiškajai lyrai ir turėjo pusapvalį, trapecijos arba stačiakampio pavidalo, greičiausiai asimetrišką, korpusą, 50–60 cm. ilgio, su dviem skirtingo dydžio aukštyn kylančiomis atramomis, sujungtomis skersiniu; atitinkamai ir stygos buvę nevienodo ilgio²⁰. Kalbant apie nevelio interpretaciją, ilgus šimtmečius manyta, jog tai buvo arfa²¹ (vienas iš tokio požiūrio šalininkų argumentų buvo I a. istoriko Juozapo Flavijaus liudijimas, kad neveliu skambinta pirštais, kaip arfa, o ne plektu, kaip lyra²²), ar tiesiog simbolinis visų styginių instrumentų pavadinimas. Naujesniuose bibliinių instrumentų tyrinėjimuose

18 XX a. vid. mokslininkai paneigė viduramžiais įsigalėjusią hipotezę, esą kinoras buvo arfa; dauguma šiuolaikinių tyrinėtojų laikosi nuomonės, jog kinoras buvo lyros tipo styginis, tačiau dėl jos formos ginčijamasi; manoma, kad ji per šimtmečius labai pakito. Panaši situacija yra ir su kito biblinio styginio nevelio interpretacija.

19 Teisingesnė traktuotė – „Dovydo lyra“, tačiau ne vieną šimtmetį iki XX a. vid. buvo laikomasi prielaidos, kad kinoras buvo arfa.

20 КОЛЯДА 2003: 61.

21 Anot S. B. Finensingerio, būtų keista, jeigu žydams arfa, toks populiarus instrumentas Rytuose, nebūtų buvusi žinoma, o, pasak J. Montagu, nėra jokių įrodymų, kad bibliniame Izraelyje buvo žinoma (naudojama) arfa.

22 Finensinger 1926: 40.

teigiama, kad nevelis buvo lyra, kiek didesnė už kinorą²³, arba kampinė arfa, galėjusi būti perimta iš Kapadokijos ar Finikijos²⁴.

Styginiai kinoras ir nevelis minimi keturiolikoje psalmių (iš 150) ir dažniausiai kartu. Šios įvairių autorių užrašytos psalmės yra skirtingų žanrų – tai šlovinimo giesmės (Ps 32, 97, 107, 146, 149, 150), maldavimai (Ps 42, 56, 70, 143), pranašystė (Ps 48), šventinės (Ps 80, 91), rauda (Ps 136); jose kinoras ir nevelis minimi labai panašiomis aplinkybėmis, tokiu būdu atskleisdami vieningai išlaikytą jų semantiką. Matyt, styginių instrumentų simboliškumas, susijęs su džiugios giesmės giedojimu, padėka, šlove, dvasiniu pabudimu, buvo giliai persmelkęs skirtingų laikotarpių žydu žodinę tradiciją. (Kitokiais kinoro vaizdiniais išsiskiria tik dvi psalmės: 48-ojoje kinoro skambesys panaudojamas (kaip papildoma dvasinė inspiracija?) pranašystei išaiškinti, o 136-ojoje psalmėje kinoro tylą simbolizuoja gedulą.) Taigi, styginiai kinoras ir nevelis siejami su poetinių tekstų dainingumu ir, galima teigti, yra tapę Psalmyno simboliu: ženklina dievobaimingumą, privilegiją šlovinti Dievą, sielos džiaugsmą. Psalmyme kinoro garsas apibūdinamas kaip malonus, mielas (hebr. *najim*, Ps 80, 3)²⁵.

Daugelyje kitų Psalmyno giesmių, ypač šlovinamojo pobūdžio, akompanimentą kinoru ir / arba neveliu galima nujausti pagal teksto specifiką – raginimus džiaugsmingai giedoti, nors tiesiogiai instrumentų pavadinimai jose neminimi, arba sąvokos tik numanomai susijusios su instrumentinėmis nuorodomis. Kaip pažymi biblinio instrumentarijus tyrinėtojas Jeremy Montagu, nuoroda *mizmôr* – giesmė – prie 56 psalmių yra kilusi iš šaknies *zmr*, galinčios reikšti bendrinį muzikos instrumentų pavadinimą²⁶. Tokiame kontekste graikiškasis pavadinimas „psalmoi“ atrodytų teisingas, nurodantis, kad toms giesmėms reikėdavo pritarti instrumentais.

Grįžkime prie Valančiaus vertimo ypatumų: kinoras verčiamas „kanklėmis“, porą sykių – „citarą“ arba „citaru“, vieną kartą „arfa“; nevelis verčiamas „arfa“, porą kartų „kanklėmis“. Vulgatoje, iš kurios versta, bibliiniams styginiams taip pat be aiškios sistemos suteikiami skirtingi pavadinimai (kinorui – cithara, lyra, psalterium; vyrauja cithara; neveliu – keturi skirtingi pavadinimai – psalterium, lyra, nablium, organum; vyrauja psalterium)²⁷. Valančiaus Psalmyme pasitelkiamas „citaros“ pavadinimas tam laikotarpiui yra gan įprastas, mat citra XIX a. pr. iš Vokietijos pradėjo plisti į Lietuvą²⁸

23 Braun 2002: 22.

24 Коляда 2003: 87.

25 M. Valančius šią kinoro garso charakteristiką cilijuotame Psalmyme išvertė labai poetiškai: „Malonaus balso arfą paimkit“ (Ps 80, 3).

26 Montagu 2002: 72.

27 Tiksliausi pavadinimai abiem instrumentams nusakyti – „lyra“ ir „nablium“ (transliteruotas nevelio variantas) – Vulgatoje vartojami retai.

28 Baltrėnienė; Apanavičius 1991: 158.

(XX a. pr. citromis grodavo Lietuvos žydai²⁹), tačiau ne grynai vokiško pavidalo, o transformuojant kankles – didinant stygų skaičių ir kanklių korpusui suteikiant citros išvaizdą. Minima, kad Lietuvoje kanklės būdavo sutapatinamos su citromis, vadinamos jų vardu ir net kildinamos iš citrų – vienas iš kankles (kanklius) citros rūšimi pavadinusiųjų buvo A. Sabaliauskas³⁰. XIX a. lenkų istorikai J. Kraszewski ir J. Jaroszewicz mini lietuvių naudotą styginį, vadinamą citera³¹. Tokią rašybą savo vertime vartoja, pvz., Baranauskas.

Ps 56, 9 eilutę, kur minimi kinoras ir nevelis, Valančius eiliuotame ir neeiliuotame Psalmyne verčia skirtingai:

Kelkitės, kanklės mano ir citara (cimbolai) (neeiliuotas);

*Giedosiu, arfą skambinsiu, * Vardą Viešpaties aukštinsiu, * Sulig aušra atsikelsiu, * Kankles skambinsiu ir belsiu (eiliuotas).*

Toje pačioje psalmėje minimų kinoro ir nevelio vertimas skirtingais instrumentais – „kanklėmis ir citara (cimbolais)“ bei „arfą ir kanklėmis“ – rodo, kad vertėjui labiau nei vertimo tikslumas rūpėjo perteikti pačią psalmės atmosferą pasitelkiant arfą – plačiai Europoje paplitusį žymiausio biblinio dainiaus, karaliaus Dovydo, simbolį, – ir svarbiausią simbolinę lietuvių liaudies styginį – kankles.

Dviejose psalmėse nevelis minimas žodžių junginyje *nevel asor* (Ps 32, 2 ir Ps 143, 9; hebr. *asor* – dešimt), kuris įprastai verčiamas dešimčiastygiu neveliu. Vienintelį kartą nevelis ir *asoras* minimi atskirai kaip skirtingi instrumentai (Ps 91, 4); tuo remiantis, bandoma asorą interpretuoti kaip finikiečių arba asirų kilmės dešimtstygę citrą³². Viduramžių mąstytojai – Pseudo Jeronimas, Izidorius iš Sevilijos bei Nikolaus de Lira – asoro stygų skaičiui suteikė simbolinę prasmę, jas siedami su Dešimčia Dievo įsakymų, o keturias jo stačiakampio korpuso puses prilygindami keturioms evangelijoms³³. Valančius 32 psalmėje žodžių junginį *nevel asor* verčia kaip „kankles ir arfą nuo dešimties stygų“, eiliuotoje versijoje – „su kanklėmis garsiomis Viešpatį garbinkit, dešimties stygų įtaisę skambinkit“. Dėl rimo vyskupas prideda garso charakteristiką („garsiomis“), o „asor“ vertimu vengia nurodyti aiškų instrumento tipą – veikiausiai pasirenka apibūdinti kaip dešimties stygų „įtaisą“.

Taigi, Valančiaus Psalmyne vyrauja kanklių atitikmuo kinorui ir arfos atitikmuo neveliui nusakyti, nors pasitelkiami ir kiti (europietiškosios tradicijos) instrumentai. Panaši situacija yra ir Baranausko bei arkivyskupo Juozapo Jono Skvirecko vertimuose, ir trijuose minėtuose XX a. poetiniuose Psalmyno vertimuose (Liesio, Valenčio ir Gedos).

Kiti Psalmyne minimi muzikos instrumentai – tai *šofaras* (ritualinis ragas, laikomas svarbiausiu bibliniu instrumentu, Dievo ir žmonių bendravimo simboliu), *chacocrá*

29 Тынурист 1994: 15.

30 Jurkštas 1970: 230.

31 Šiuos autorius cituoja Bartusevičius 1983: 30–31.

32 Nuo *asor* – asirai. Коляда 2003: 42.

33 Коляда 2003: 43–45.

(ritualinis sidabrinis trimitas, kurį galėjo pūsti tik šventikai (kunigai), *tòfas* (būgnelis, jį paprastai mušdavo moterys), *ugávas* (fleitos tipo pučiamasis), *meclitájim* (metalinės lėkštės). Psalmėse instrumentai minimi ir ansambliais – pvz., mėnulio jaunaties šventės metu skambėjęs kinorų, nevelių, tofų bei šofarų ansamblis (Ps 80), kinorų, nevelių, šofaro ir chacocrų derinys, itin ryškiai simbolizuojantis džiaugsmingą šlovinimą (Ps 97), tofo ir kinoro sąskambiai (Ps 149), o finalinėje 150 psalmėje išvardinami visi šlovinimui pritingantys instrumentai, kurie įvairiuose vertimuose įgauna skirtingas, kartais labai tolimas interpretacijas.

Apeiginis ir signalinis ragas šofaras – vienas seniausių semitų genčių instrumentų, gamintas iš natūralaus kalnų ožio, avino ar antilopės rago. Pasitelkus šofarą ir chacocrą (ragai ir trimitai, kaip komunikacijos priemonė, buvo itin svarbūs senajame pasaulyje), Biblijoje sukurtas didingas Dievo ir Jo tautos bendravimo paveikslas. Šventajame Rašte teigiama, jog ypatingas, sunkiai žodžiais apibūdinamas šofaro garsas baugindavo, priversdamas žmones pajusti savo menkumą ir priklausomybę nuo Aukštesniojo už juos. Šofaro vizualiniai ypatumai Šventajame Rašte nenusakomi.

Būtent Valančiaus Psalmynas užima *išskirtinę* vietą šių svarbiausių bibliinių pučiamųjų – šofaro ir chacocros – lietuviškų atitikmenų istorijoje: jame pirmą kartą šofarui žymėti paminima „rago“ sąvoka (bendra baltams ir slavams³⁴). Iki tol lietuviškuose protestantiškuose vertimuose vartotos „triūbos“ ar „trimito“ sąvokos.

Neiiliuotame Valančiaus Psalmynė 97 psalmės 6 eilutė skamba taip:

Griežkit Viešpačiui [...] su trūbais ilgais ir su trūbais, iš ragų (padirbtais).

„Ilgai trūbai“ nusako chacocrą, o „trūbai, iš ragų padirbti“ – šofarą. Eiliuotos Psalmyno versijos šioje eilutėje – „Ožragius, trūbus Viešpačiui pūskit“ – pavartojamas specifinis „ožragio“ pavadinimas. Atsižvelgiant į neiiliuotą versiją tikėtina, kad šofarui skirtą ožragio pavadinimą Valančius dėl rimo sukeitė vietomis su „trūbu“.

Ožragis – vietinės kilmės kerdžiaus instrumentas, gamintas iš ožio rago, ir buvo žinomas skirtinguose Lietuvos regionuose³⁵; XX a. I pusėje, nustojus kaimuose bendrai ganyti gyvulius, nutrūko ir muzikavimo šiuo instrumentu tradicijos³⁶. Valančiaus Psalmynė paminėtas ožragis originaliai atspindi vietinės liaudies muzikos kultūrą, nepažeisdamas šofaro etimologijos ir tipologijos. Vertėjui įtraukti šį instrumentą į Psalmyną nesudarė kliūčių pasaulietinė ožragio paskirtis, nes, kaip žinome iš lietuviško muzikavimo tradicijų, bažnyčios liturgijoje (ypač iki XX a.) gausiai skambėdavo tradiciniai liaudies instrumentai. Yra žinių, kad Kupiškėje ožragiais grota per Piemenėlių mišias kartu su lamzdeliais ir švilpynėmis, taip pat Raseiniuose Velykų iškilmėse³⁷. Ožragiu Pabaltijo kraštuose grodavo siekiant apsaugoti bandą

34 Apanavičius 1992: 10.

35 „Ožragiais“ taip pat vadintas ne tik pūstukinis, bet ir liežuvelinis instrumentas – birbynė su gyvulio rago menzūra. Žr. Baltrėnienė; Apanavičius 1991: 107.

36 Ten pat: 134.

37 Motuzas 1996: 313–315.

nuo laukinių žvėrių ir piktųjų dvasių – esą šaižus instrumento garsas pasižymėjo stebuklingomis galiomis³⁸.

Instrumentologų teigimu, ožragis rašytiniuose šaltiniuose minimas nuo 1880 m. (A. Juškevič), o ragai, kaip muzikos instrumentas, minimi nuo 1904 m. (Sabalaiuskas)³⁹. Tačiau Valančiaus sueiliuotas Psalmynas buvo išleistas Tilžėje šiek tiek anksčiau – 1872 m.: taigi, Valančius galėjo būti pirmasis, savo verstame Psalmyme, kaip rašytiniame šaltinyje, paminėjęs ožragio pavadinimą. Be to, Valančiaus Psalmyme pirmąkart panaudota pati „rago“ sąvoka muzikos instrumentui – lūpiniam aerofonui (šofarui) žymėti. Įdomumo dėlei vertėtų paminėti, kad, priešingai Valančiui, tipologiškai labiausiai nutolusį atitikmenį šofarui nusakyti pavartojo Baranauskas: jis be triūbos, triūbos raginės ir vamzdžio, pasitelkė ir klarneto pavadinimą! (Idėją klarnetui Baranauskas galėjo „pasiskolinti“ iš Wujeko Biblijos, kurioje šofarui pavartojama lenkų vertimuose itin mėgstama „korneto“ sąvoka.) XX a. lietuviškuose vertimuose nusistovi du alternatyvūs šofaro ir chacocros pavadinimai – ragas ir trimitas.

Ugavo, fleitos tipo pučiamojo, iki XIX a. II pusės versto „vamzdžiais“, interpretacija pakinta būtent Valančiaus ir Baranausko vertimuose iš Vulgatos – jis tampa „vargonais“ (iš lot. organum)⁴⁰. Tiesa, vargonai („orgonai“) buvo paminėti jau Bretkūno vertime, kelių eilučių paraštėse (prie Ps 70, 22, 2 Kr 12, 14), tačiau Bretkūno „orgonai“ gali būti suvokiami kaip fonetinė graikiškojo „organon“, reiškiančio įrankį ar instrumentą, transliteracija. Valančiaus ir Baranausko vertimuose „vargonai“ ženklina hibridinį klavišinį-pučiamąjį instrumentą, kuris bibliniais laikais žydams nebuvo žinomas. Veikiami katalikiškosios tradicijos, vargonus, kaip didingumo, užpildančio šventovės erdvę, simbolį, šie vertėjai panaudoja kulminacinėje 150 psalmėje. Įdomu, kad XX a. Vėliaus ir Antano Rubšio vertimuose ugavui nusakyti panaudojamas gražus lietuviškas, nors tipologiškai netaisyklingas, instrumentas – birbynė, o vienintelis iš lietuvių vertėjų Algirdas Jurėnas pasitelkia charakteringą ir tipologiškai priimtina lietuvių liaudies muzikos instrumentą – skudučius.

Eiliuotame Psalmyme Valančius įveda daugiau spalvingų būdvardžių ir prieveiksmių instrumentams bei grojimo būdai nusakyti, kurių nėra originaliame tekste, kaip antai:

Kankles garsingas Viešpačiui skambinsiu (Ps 42, 4) arba *Kankles Viešpačiui guviai skambinkit*, * *Cimbolus garsius dābar brazdinkit* (Ps 97, 5), arba *Vargonus gerus Dievui paspaudykit*, * *Stygas įtemptas guviai paskambinkit* (150, 4).

Eiliuodamas Valančius kai kuriuos instrumentų pavadinimus įvedė dėl rimo, eilutės skambesio, „praturtindamas“ biblinį tekstą. Palyginkime du tos pačios eilutės (Ps 91, 4) vertimo variantus:

38 Muktupavels 2002: 21.

39 Baltrėnienė; Apanavičius 1991: 134, 144.

40 Vulgatoje ugavui vienینگai taikomas organum pavadinimas, priešingai Septuagintai, kurioje ugavas verčiamas trimis skirtingais pavadinimais – kithara (Pr 4, 21), psalmos (Job 21, 12 ir 30, 31) bei organon (Ps 150, 4).

*Suskambini nuo dešimties stygų, su arfa ir su kanklėmis giedodamas (neeiluotas);
Pagaukim arfą nuo stygų dešimties * Reik mums cimbolus, ir kankles paimties
(eiluotas).*

„Cymbolai“, kurių nėra originalo tekste, „gelbsti“ eilutės ritmą. Tas pats ir 150 psalmėje, kurios neeiluotoje versijoje šofarą, nevelį ir kinorą Valančius verčia „trūbu“, „kanklėmis“ ir „citaru“, o eiluotoje „kankles“ ir „citarą“ pakeičia geriau prie eilutės ritmo derančiais „cimbolais“.

Garbinkit jį su balsu trūbo, garbinkit su kanklėmis ir su citara (neeiluotas);

*Su balso trubo aną pagarbinkit * Ir su cimbolais Viešpatį šlovinkit (eiluotas).*

150 psalmėje minimos dvejopos lėkštės – *cilclei šama* ir *cilclei terua* (hebr. *cilclēi teruá* ženklina triukšmingas lėkštės, veikiausiai būtent bronzines, didesnes ir galingesnio garso, *cilclēi šamá* – skambias lėkštės, varines, mažesnes ir švelnesnio garso) – abiejuose Valančiaus Psalmyno variantuose verčiamos praktiškai vienodai – kaip „cimbolai balsingi“ arba „garsingi“ ir „cimbolai didžiai skambantys“. Taigi, eiluotoje 150 psalmės versijoje „cimbolai“ skamba tris kartus. „Cimbolais“ ne tik Valančiaus, bet ir kituose lietuviškuose Šventojo Rašto vertimuose verčiamas metalinių lėkščių – *meciltajim* – pavadinimas, atspindintis tipologiškai kitą instrumentą – mušamąjį chordofoną⁴¹. Per šimtmečius pakitusi termino „cimbolai“ reikšmė dar labiau komplikuoja biblinių instrumentų lietuviškų atitikmenų klausimą: transliteruotas graikiškasis „kymbalon“ senovės žydų idiofonui *meciltajim* (lėkštėms) nusakyti Bretkūno laikais Rytų Europoje jau ženklino mušamąjį chordofoną, citros rūšies instrumentą (kurį į Lietuvą galėjo atvežti klajojantys muzikantai⁴²). Senajame Testamente minimų lėkščių vadinimas „cimbolais“ nuo pat pirmojo lietuviškojo vertimo nebeatspindi šio biblinio instrumento; tačiau tai nėra tik individualus lietuvių vertėjų pasirinkimas, o platesnio europinio konteksto įtaka, kuri vis dar vyrauja ir moderniausiuose Biblijos perteikimuose kitomis kalbomis.

Psalmyme minimų sudėtingos identifikacijos muzikinių sąvokų ir nuorodų vertimo ypatumai

Sudėtinga Psalmyno muzikinės terminologijos dalis yra retai paminimos arba neišsiaiškios etimologijos sąvokos, kurių vieninga percepcija neegzistuoja. Dauguma šių sąvokų, kurios gali reikšti muzikos instrumentus (*minim, neginot*), dermių bei melodijų nuorodas atlikėjams (*alamot, šeminīt, gitit, šušán*) ar atitinkamą muzikavimo būdą (*sēla, higajòn*) Biblijos vertimų istorijoje sulaukė prieštarų traktuočių. Lietuviškuose vertimuose jos interpretuojamos, remiantis senuosiuose istoriniuose bei autoritetinguose vertimuose nusistovėjusiomis tradicijomis, retsykais pasitel-

⁴¹ *Meciltajim* arba *cilcelim, cilclei* (< hebr. *calal* – skambėti, virpėti) – du variantai onomatopėjinės kilmės termino, reiškiančio varines lėkštės.

⁴² Baltrėnienė; Apanavičius 1991: 160.

kiant originalius, lietuvių muzikos kultūrai būdingus arba pačių vertėjų išradingai parinktus pavadinimus.

Neeiliuotame Valančiaus vertime psalmių nuorodos, originale žyminčios arba muzikos instrumentą, arba dermę ar muzikavimo būdą, verčiamos prisilaikant bemaž visiems europietiškiems Vulgatos vertimams būdingų principų. Eiliuotoje Psalmyno versijoje, mintį perdirbdamas „eilėmis giedotina“, Valančius interpretavo savitai ir itin kūrybiškai, nors pratarmėje rašo, kad „išguldydamas užvis daboju mislios pirmo jų rašytojo“⁴³. Valančius, siekdamas, kad žmonės psalmes giedotų, originalias paantraščių nuorodas, kurių vieningas vertimas neegzistuoja ir kurių dauguma gali būti įvairiai interpretuojamos, pavertė lietuviškų populiarių „kantičků“ pavadinimų atitikmenimis, kaip antai dažniausiai minimi „Gaida kaip *Pulkim ant kelių*“ (Ps 8, 15, 80), „Gaida kaip *Būk sveika, dukte Tėvo amžinojo*“ (Ps 14), „Gaida kaip *Verkit, aniolai*“ (Ps 10), „Gaida kaip *Paika išmintis didžiai padūkusi*“ (Ps 18, 51); arba: „Gaida kaip giesmės *Saldžiausis Jėzau, dėlei vardo tavo*“ (Ps 1), „Gaida kaip *Jėzų Kristų Judošius*“ (Ps 2, 13), „Gaida kaip *Barbora pana, mūčelninkė šventa*“ (Ps 16) ir kt. Tokios lietuviškų žinomų giesmių pavadinimų nuorodos eiliuotoje versijoje pridėtos prie visų psalmių, idant bendruomenė galėtų Dievą garbinti giesme, žinoma melodija – beje, tokia ir buvo pirminė bibliinių psalmių paskirtis.

Psalmyne 71 kartą (įvairiose psalmių tekstų dalyse – pradžioje, viduryje ar pabaigoje) minimas painios etimologijos terminas *sēla* (galimai < hebr. *salal* – pakelti, išaukštinti), veikiausiai skirtas instrumentiniam interliudui žymėti. Anot Talmudo išminčių, *sela* galėjo nurodyti trimitavimui skirtas pauzes tarp psalmės padalų⁴⁴. Daugelyje vertimų *sela* yra tiesiog praleidžiamas, kaip antai Vulgatoje, tad neatsispindi ir šiuo veikalu pagrįstame Valančiaus bei kitų lietuvių vertėjų darbuose⁴⁵. Du kartus Psalmynė (Ps 44, 9; 150, 4) paminėta *minim* sąvoka (hebr. *min* – styga), kuri, manoma, reiškė muzikos instrumentą, galimai liutnės tipo, naudotą kartu su ugavu (Ps 150, 4), arba bendrinį senovės žydų styginių instrumentų pavadinimą⁴⁶, Valančiaus 150 psalmėje verčiama „stygomis“, kaip ir visų kitų lietuvių vertėjų. Dėl aiškios etimologijos vienareikšmiškas šios sąvokos interpretavimas būdingas daugeliui vertimų nuo pat istorinių (Septuagintoje „chordai“, Vulgatoje „chordae“, Lutherio Biblijoje „Seiten“, Karaliaus Jokūbo „stringed instruments“, Gdanskio Biblijoje „strony“) iki šiuolaikinių. 44 psalmės vertime šią sąvoką Valančius (kaip vėliau ir Baranauskas) praleido.

45 psalmės paantraštėje minimas „alamot“ (hebr. homonimas *almá* – mergelė / paslaptis; *olám* – amžinybė; *alumim* – jaunystė⁴⁷) – neaiški sąvoka, etimologiškai

43 Valančius 2011: 349.

44 Istorines termino interpretacijas apibendrina Koliada 2003: 109–111.

45 M. Lutherio Biblija pagrįstuose protestantų vertimuose ši sąvoka transliteruojama: tokiu principu ji išlaikyta ir kituose autoritetinguose vertimuose, pvz., Karaliaus Jokūbo ar Gdanskio Biblijoje.

46 Коляда 2003: 77.

47 Ten pat: 39.

galimos keturios jos traktuotės. Valančiaus Psalmyme nuoroda *alamot* verčiama kaip „už paslaptis pasalmė“; tai būdinga ir kitiems iš Vulgatos verstiems darbams (Baranausko, Skvirecko).

Šeminit (hebr. *šeminit* – aštuntinė; sutinkama Ps 6 ir 12 paantraštėse) sąvoką Valančius verčia „Pasalmė Dovydui, griežiama ant aštuonių strūnų“ (Ps 6 paantraštė). Trijų psalmių (8, 80 ir 83) paantraštėse sutinkama *gittit* sąvoką taip pat priskiriama prie neaiškių muzikos instrumentų, veikiausiai styginių (nuo transformuoto hebr. *nigēn* – liesti stygas; arba nuo *gat* – „vynuogių spaustuvas“; arba, pažodžiui, „tai, kas iš Gato miesto“⁴⁸). Jos variantas Valančiaus vertime pateikiamas pasirenkant „spauštuvų“ etimologiją – „ant galo dėl spauštuvų“. „Higajon“, kuris kartu su kinoru minimas Ps 91, 4, Valančiaus traktuojamas „giesmė“, „giedojimu“.

Šušán arba *šošán* (hebr. *šušán* – lelija) – neaiškios etimologijos sąvoka, sutinkama Ps 44, 59, 68 ir 79 paantraštėse. Lietuviškuose vertimuose interpretuojama arba „lelijų gaida“ (nurodoma melodija, kuria giedoti), arba „giesmė apie rožes“, nurodant tematiką, kaip šešiasstygis instrumentas (tokį vertimą veikiausiai grindžiant numanomu „šušán“ panašumu į lelijos formos instrumentą), o Valančius verčia „ant išmanymo“ (Ps 45), „už persikeisiančius“ (Ps 59 ir 68), „kurie bus atmaintyti“ (Ps 79), atsisakydamas muzikinės semantikos. Taigi, neaiškios ar sudėtingos etimologijos muzikos sąvokų vertimams lietuviškuose Šventojo Rašto tekstuose netgi vieno vertimo ribose pasinaudojama keliomis skirtingomis interpretacijomis, tiesiogiai remiantis sąvokos traktuote vertimo šaltinyje.

Apibendrinant galima teigti, kad Valančiaus Psalmyno vertimas (šalia Bretkūno, Baranausko vertimų) muzikinių sąvokų aspektu priskirtinas spalvingiausioms Šventojo Rašto tekstų lietuviškoms interpretacijoms. Valančiaus Psalmyno vertime (kaip ir kituose iš antrinių šaltinių parengtuose lietuviškuose ir katalikų, ir protestantų vertimuose) stinga dėsningų interpretacinių nuostatų. Psalmyną versdamas iš Vulgatos, kurioje nesilaikoma vieningos instrumentų ir muzikinių nuorodų vertimų sistemos, Valančius neišvengiamai perėmė Vulgatoje susiklosčiusį muzikinių sąvokų „palikimą“, jį praturtindamas lietuviškosios muzikinės kultūros atspalviais.

Valančiaus išversto Psalmyno abu variantai, pasižymintys savita kalbėsenos energija, atskleidžia ne vien tiesioginę pasirinkto šaltinio kalbos įtaką, bet ir vertėjo aplinkos liturgijoje ir liaudies muzikoje naudotus instrumentus, muzikos terminijos pokyčius, paties vertėjo išsilavinimą, tikslus, išmonę ir siekį biblinę poeziją padaryti artima ir suprantama lietuviams katalikams. Tą byloja ir atvirai krikščioniškas Valančiaus Psalmyno, ypač eiliuoto, koloritas, ir originalių psalmių paantraščių nuorodų pakeitimas populiarių „kantičkų“ atitikmenimis.

Vertime pastebimas ir vienaskaita originale minimų pavadinimų transformavimas į daugiskaitą sukuriant „tikroviškesnį“ instrumentų ansambliško paveikslą, taip pat

⁴⁸ Ten pat: 45.

originalo tekste nesančių būdvardžių ir prievieksmių instrumentų charakteristikoms sukurti ir grojimo būdai nusakyti gausa.

Išskirtinę vietą lietuviškų vertimų istorijoje Valančiaus Psalmynas užima ir dėl pirmą kartą užrašyto „ožragio“ pavadinimo, kuris ne tik tipologiškai tiksliausiai ženklina patį svarbiausią simbolinį biblinį instrumentą – ragą šofarą, bet ir patvirtina Biblijos vertimų, kaip rašytinių šaltinių, svarbą lietuviškajai muzikos terminijai.

Gauta 2013 06 28

Priimta 2013 08 29

Literatūra ir šaltiniai

1. Apanavičius, R. *Baltų etnoinstrumentologija*. Kaunas: Kauno lietuvių tautinės kultūros centras, 1992.
2. Baltrėnienė, M.; Apanavičius, R. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*. Vilnius: Mintis, 1991.
3. Bartusevičius, V. *Liaudies meno baruose*. Vilnius: Vaga, 1983.
4. Braun, J. *Music in Ancient Israel / Palestine*. Archeological, written and comparative sources. Grand Rapids, Michigan: W. B. Eerdmans Publishing Co., 2002.
5. Finensinger, B. Musical Instruments in the Old Testament. *Hebrew Union College Annual* vol. 3, Cincinnati, 1926.
6. *Giesmes sutajsytos isz grinu žodziu psalmu*. Wilnuje Kasztu ir spaustuwieje Juzupa Zawadzka (Tilžė, 1887).
7. Jakštas, A. Apie katalikiškus lietuvių Šventraščio vertimus ir vertėjus. *Soter*. Kaunas. 1933. 1(16).
8. Jurkštas, V. Senieji liaudies muzikos instrumentai. *Kraštotyra*. Vilnius, 1970: 225–230.
9. Montagu, J. *Musical instruments of the Bible*. London: Scarecrow Press, 2002.
10. Motuzas, A. Lietuvos Katalikų bažnyčia ir tautiniai muzikos instrumentai. *Lietuvos Katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai*. Vilnius, 1996. 16: 313–315.
11. Muktupavels, V. Musical Instruments in the Baltic Region: Historiography and Traditions. *The World of Music*. 2002. 44(3): 21–54.
12. Padolskis, V. Vysk. A. Baranauskas ir Šv. Rašto vertimas į lietuvių kalbą. *Lietuvos Katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai*. T. 3. Vilnius, 1940.
13. *Pasalmes arba Giesmes Dowido Karalaus ir pranaszo*. Wilnuje Kasztu ir spaustuwi Jozapas Zawadzki 1863 (Tilžė, 1872).
14. Raitelaičių Jonas. Šventojo Rašto į lietuvių kalbą vertimo istorija. *Vadovas*. Seinai. 1912. 47: 245–260.
15. Vaicekauskas, M. Nežinomos rankraštinės Motiejaus Valančiaus giesmės apie šventuosius (šv. Joną Krikštytoją, šv. Paulių, šv. Benediktą, šv. Baltramiejų, šv. Agotą). *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. T. 35. Vilnius, 2011.
16. Valančius, M. *Raštai. Ketvirtas tomas. Visos pasalmės Šv. Dovydo karaliaus. Pasalmės arba giesmės Dovydo karaliaus ir pranašo*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
17. Valančius, M. *Wisas pasalmes S. Dowyda Karalaus*. Wilnuje Kasztu ir spaustuwieje Josapa Zawadzkie 1864 (Tilžė, 1869).
18. Коляда, Е. И. *Музыкальные инструменты в Библии*. Москва: „Композитор“, 2003.
19. Тынурист, И. Взаимодействие культуры игры на кантеле-канклес с цитробразными музыкальными инструментами. *Kanklės of the Baltic Sea Nations: from a village house to a concert hall*. Vilnius: The Institute of Ethnomusic Press, 1994.

Kamilė Rupeikaitė

Peculiarities of Motiejus Valančius' translation of the Psalter in respect of musical notions

Summary

The first Lithuanian translation of the Old Testament by Protestants was performed in 1590 (translated by Jonas Bretkūnas from the German version by Martin Luther), whereas Catholic Lithuanians made the first attempt to translate part of the Old Testament only as late as in the second half of the 19th c. The bishop of Samogitia, Motiejus Valančius, translated the most popular part of the Old Testament – the Psalter. Thus, Valančius' translation of the Psalter is important for the Lithuanian history of Catholic interpretation of the Scriptures.

In various books of the Old Testament as well as in the Psalter itself, there are many musical notions, names of musical instruments mentioned. Until now, their Lithuanian interpretations have not been in the centre of attention of scholars. This article is the continuation of the author's research on relation of Lithuanian musical notions with their biblical originals, which was started several years ago. In the article, after a review of the development of Lithuanian translations of the Bible, the tendencies of interpretation of biblical musical notions in Valančius' Psalter are being analysed. The general and peculiar features of Valančius' translations (both poetic and non-poetic) are being evaluated in the aspects of musical terminology, semantics of biblical musical instruments, by comparing the instruments mentioned in the original text and in the translation source (Vulgate). This research, performed in the context of other Lithuanian translations, helps to identify the translation of the Psalter by Valančius as a very important written source of the musical terminology of our country. The translation of the Psalter by Valančius together with the works done by Jonas Bretkūnas (end of the 16th c.) and Antanas Baranauskas (the very beginning of the 20th c.) should be attributed to one of the most colourful Lithuanian interpretations of the biblical text.

KEY WORDS: the Bible, translation, Motiejus Valančius, the Psalter, musical instruments